

## XV-XVIII. YÜZYILLARDA OSMANLI DEVLETİ'NDE ELÇİLİK GELENEĞİ VE ELÇİ İAŞELERİNİN KARŞILANMASINDA BURSA'NIN YERİ

### Diplomatic Tradition in the Ottoman State in 15<sup>th</sup>-18<sup>th</sup> Centuries and the Status of Bursa Regarding the Provisioning of Envoys

Yrd. Doç. Dr. Ömer DÜZBAKAR\*

#### Özet

Uluslararası ilişkilerin yürütülmesinde en önemli kişiler elçilerdir. Elçilerin görevli olarak gittikleri devletlerde kendilerine tanınan haklar ve gösterilen ilgi bir anlamda kendi devletleriyle olan iyi ilişkilerin de bir göstergesidir.

Bu kısa çalışma içerisinde Osmanlı elçilik geleneğinden bahsedilirken elçi iaşelerinin temini konusunda Bursa Şer'iyye Sicilleri, Bursa Kütüğü ve yayımlanmış mühimme defterlerinden temel kaynak olarak faydalanılmıştır. Hicri tarihlerin miladi tarihlere çevirisinde Türk Tarih Kurumu Resmi Web Sitesi'nde bulunan tarih çevirme kılavuzu (<http://193.255.138.2/takvim.asp>) kullanılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Osmanlı, Bursa, elçi, iaşe.

#### Abstract

Envoys are no doubt the most important agents in running international relations. The rights granted, and the respect paid, to them in countries to which they have been sent off on mission are in a sense the indicator of good relationships existing between these states and their states of origin.

In this short study, the Ottoman diplomatic tradition has been mentioned. A number of examples concerning the provisioning of Ottoman embassies have been presented from the first-hand archival sources such as the Shari'a Court Records of Bursa, the Bursa Register and the Imperial Notebooks of Importance published so far. In converting the dates from Muslim Lunar into the Gregorian calendar, a date conversion guide at the official website of the Turkish Historical Society (<http://193.255.138.2/takvim.asp>) has been used.

**Key Words:** Ottoman, Bursa, envoy, provision.

---

\* Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü.

## 1. GİRİŞ

Osmanlı kuruluşundan itibaren, altı yüz yıllık tarihi boyunca; Bizans İmparatorluğu, Memluklu Devleti, Akkoyunlu Devleti, Timur Devleti, Safevi Devleti, Türkistan Hanlıkları, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Rus Çarlığı, Fransa ve İngiltere Krallıkları gibi birçok devletle diplomatik ilişki içerisinde bulunmuştur. Bu dönem içinde yüzlerce elçi gönderdiği gibi yüzlercesini de kabul etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Rumeli ve Anadolu'daki fetihler sonucu hızla büyüyüp Karadeniz ve Akdeniz sahillerinde egemenliğini genişletmesi üzerine bu bölgelerde önemli çıkarları olan Venedik, Ceneviz ve Milano gibi İtalyan devletleri ilişki kurmak amacıyla elçi göndermiştir. İlk önce Venedikliler girişimde bulunarak 1408'de Emir Süleyman ve Çelebi Mehmet ile barış anlaşması imzalamışlardır. Bunu diğer İtalyan devletleri izlemiştir (Yıldız, 1986: 333). Osmanlı'nın ilk daimi elçilikleri açtığı tarihe kadar Avrupa'ya gönderdiği elçilerin sayısı, Avrupalı devletler tarafından gönderilen elçilerin sayısına göre oldukça azdır. 1500 ile 1700 yılları arasında sadece Avusturya imparatorları tarafından İstanbul'a gönderilen elçilik heyetleri sayısının 120'yi bulması bu gerçeğin açık bir göstergesidir (Teplý, 1973: 248). Bu durumun başlıca sebebi Osmanlı'nın jeopolitik konumu itibariyle siyasi, askeri ve ticari faaliyetlerin merkezi durumunda olmasıdır. Bu yüzden de Avrupalı devletler çıkar elde etmek ve elde ettikleri çıkarlarını korumak amacıyla Osmanlı Devleti'nde daimi elçilikler açmışlar, sık sık fevkalade elçiler ve elçilik heyetleri göndermişlerdir (Uluskan, 2004: 184). Osmanlı'da elçilerin kabul olması da dahil olmak üzere tüm protokol işleriyle uğraşan bir teşrifât dairesinin mevcut olması bu konuya verilen önemi göstermektedir (Çalışkan, 1989). İhtiyaçlarla birlikte artan ve gelişen teşrifat kaideleri ilk defa Fatih Kanunnamesi'nde derlenmiştir (Özcan, 1982: 8).

Asıl dış ilişkilere önem verilmesi ve elçi trafiğinin artması II. Mehmet zamanında olmuştur (Mumcu, 1986: 76). İstanbul'da ilk daimi elçilik, İstanbul'un fethinden bir yıl sonra Venedik Cumhuriyeti tarafından kurulmuş ve onu, 1475'te Lehistan, 1497'de Rusya, 1525'te Fransa ve diğer Avrupa devletleri izlemiştir. Osmanlı ise ilk defa Avrupa devletlerindeki gelişmeler konusunda bilgi edinmek amacıyla 1720'de Fransa'ya daimi elçi olarak Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'yi göndermiş, arkasından da III. Selim döneminde Avrupa'nın büyük merkezlerinde daimi elçilikler kurmuştur (Gönlübol, 1993: 118).

Elçilere gösterilen olağanüstü ilgi ve onlara karşı ortaya konulan gösterişin nedenleri arasında; onları etkilemek, psikolojik baskı altına almak ve üzerlerinde iyi bir izlenim bırakmak sayılabilir. Çünkü elçiyi kabul eden devlet hakkındaki düşünce ve kanaatleri, gönderen devletle olan ilişkilerde çok önemlidir. Diğer devletlere karşı büyük ve heybetli görünme, güç gösterisinde bulunma onları psikolojik ve manevi etki altına alma çabaları devletlerarası ilişkilerde çok eskiden beri kullanılan en etkili yöntemler arasındadır. Bunu gösteren örneklerden biri 17 Şevval 973 (7 Mayıs 1566) tarihli Semendire Beyi'ne yazılan hükümdür. Budun beylerbeyi tarafından Südde-i Saâdet'e gönderilen kralın elçisinin Belgrat'a geldiği zaman bekletilip her türlü ihtiyaçlarının giderilmesi ve elçinin, Belgrat'a ulaşıldığı zaman orduyu ve asker sayısının çokluğunu görebileceği bir yerde tutulması emredilmiştir (5 Numaralı Mühimme Defteri, 1994: 250). Genellikle elçilerin huzura kabullerinin yeniçerilere ve diğer kapıkulu ocaklarına maaş verilen ve Salı gününe tesadüf ettirilen Ulufe Divanı ya da Galebe Divanı adı verilen divanlarda yapılmasının amacı da elçilere güç gösterisinde bulunmaktır (Cihan, 2002: 57).

Osmanlı geleneğini şekillendiren etkenlerin başında hiç kuşkusuz İslam inancının getirdiği anlayış gelmektedir. Buna göre İslam'ın misafirlere karşılıksız biçimde saygı ve ikramı emretmesi elçilerin ağırlanması konusundaki gayreti bir kat daha artırmıştır. Elçilerin karşılanmasında göze çarpan ilk şey Hz. Peygamber'in diplomatlara genel ahlak kuralları ve mahalli adetler çerçevesinde nasıl karşılanacaklarını ve kendilerinin de kabulde ne şekilde hareket edeceklerini anlatan teşrifat memurları tayin etmiş olmasıdır. Bir yabancı elçi veya heyet geldiğinde yanlarında mutlaka bir teşrifat görevlisi bulunmuştur. Bu görevliler diplomatları, mahalli adetlere göre, Hz. Peygamber tarafından nasıl kabul edilecekleri konusunda bilgilendirdikleri gibi huzurda iken yapmamaları gereken davranışlar konusunda da uyarıda bulunmuştur (Hamidullah, 1979: 240).

## 2. Osmanlı Diplomasinin Özellikleri

Osmanlı klasik diplomasi uygulamasının kendine has özellikleri, elçilerin kabul ediliş şeklinde daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Avrupa elçilerinin tabii tutuldukları davranış şekilleri, genel olarak dönemin Avrupa uygulamasına yakındır. İstanbul'a gönderilen Avrupalı elçiler geldikleri gün ya

da bir gün sonra Babî'ye başkâtibini yollayarak gelişlerini resmen bildiriyorlardı. Öncelikle reisülküttâb ve daha sonra sadrazam tarafından kabul edilirdi. Bir gün sonra, gelen elçiye genellikle Divan-ı Hümâyün tercümanı vasıtasıyla sadrazam tarafından çeşitli hediyeler gönderilerek "Hoş geldin" merasimi yapılırdı. Bu merasimler, elçinin büyükelçi veya ortaelçi oluşlarına göre farklılık göstermiştir. Elçi ile resmî görüşmeyi önce sadrazam sonra padişahla yapardı. Elçi burada itimatnâmesini teslim eder, ülkelerine dönecekleri zaman padişahın huzuruna kabul edilirdi. Daimî olmayan geçici yabancı elçiler küçük elçi iseler bazen padişahın huzuruna kabul edilmezlerdi. Padişahın cevapnamesi Divan-ı Hümâyün'da sadrazam tarafından elçiye verilirdi. Elçi gideceği zaman veda ziyareti yapardı. Ülkesine dönecek elçinin padişahın iznini alması gerekiyordu. Padişah izin verdiğinde huzura bazen resmî ve bazen gayr-ı resmî olarak kabul edilirdi ve devletine götürmek üzere nâme-i hümâyûnu alırlardı. Sadrazam bazı elçilere dostluğu kuvvetlendirmek için ziyafetler vererek eğlenceler düzenlerdi. Müslüman devletlerin elçilerine, sadrazam ve vezirlerce ziyafet verilmesi ise adet haline gelmiştir (Dönmez, 2006: 11-12).

Ancak İstanbul'daki Avrupa elçilerine uluslararası standartlar dışında getirilmiş bazı sınırlamalar vardı. Bu sınırlamalar tek taraflı diplomasinin de ötesinde Osmanlı'ya özgü davranış şekilleriydi. İstanbul'a gelen elçiler İslamî emân anlayışı çerçevesinde misafir olarak kabul edilmekte güvenlikleri de dahil olmak üzere tüm masrafları Osmanlı tarafından karşılanmaktaydı. Avrupa'da benzeri olmayan bu uygulamaya tayinat adı verilmekteydi. Elçilere tayinat verilmeye başlanması 1538 yılında hediyeler getiren Floransa elçisinin, padişahın İstanbul'dan hemen ayrılmamasını istemesi ve kaldığı sürece yiyecek masrafının hazineден verilmesiyle başlamıştır. Bu tarihten sonra tayinat usulü yaygınlık kazanmış ve bu elçiler gelişlerinden dönüşlerine kadar misafir kabul edilerek Osmanlı topraklarına girişlerinden itibaren bir mihmandar atanarak bütün masrafları karşılanmıştır (Dönmez: 12). Tayinat, nafaka veya nan-baha olarak adlandırılan bu ödemelerin miktarları elçinin hangi devletten geldiğine, küçük, orta veya büyük elçi oluşuna ve beraberindekilerin sayısına göre değişmekteydi. Ayrıca ikamet elçileri ile elçilikle görevlendirilen İstanbul'daki kapı kethüdalarına yapılacak ödemede farklı olmaktadır. Örneğin 16. yüzyıl sonlarında İsveç orta elçisine günlük 10 kuruş, Avusturya orta elçisine ise 12 kuruş verilirken, Rusya kapı kethüdasına 5 ve yine aynı devletin orta elçisine günlük 98, Venedik elçisine de 80 kuruş nafaka verilmiştir. Her üç yılda bir defa gelen Dubrovnik elçilerine, İstanbul'a gelişlerinden sadrazam mektubunun kendilerine teslim edildiği güne kadar ki ikametlerinin her bir günü için 1740-1767 tarihleri arasında 200 akçe nafaka tahsis edilmiştir. Esasen üç ayda bir ödenmesi gereken nafakalar, ikametleri iki veya üç ayı aşan elçilere dört aylık olarak ödenmiştir. İkamet elçilerine İstanbul'daki ilk altı ayları için tayinat verme usulü Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki ikamet elçiliklerinin kurulmasıyla beraber 1794'ten itibaren terk edilmiştir (Çalışkan: 35-38).

Osmanlı'ya gelen elçilerin bir kısmı mevcut barış anlaşmalarının teyidi maksadıyla gelmişlerdir. 6 Safer 1149 (16 Haziran 1736)'da Bursa kadısına yazılan bir fermanla; teyid-i musalaha için gelecek elçiye Bolu'dan Edirne'ye gelinceye kadar mihmandar tayin edilen rikab-ı hümâyün kapıcıbaşlarından Mustafa Ağa'nın hangi kaza dâhilinde menzile gelirse, her gün, 225 kuruş ve beş paralık tayinat verilmesi ve bu paranın ahalinin tekâliflerinden mahsup edilmek üzere mihmandardan alınacak mühürlü senet mucibince verilmesi ve elçiye sıkıntı çektilmemesi bildirilmiştir (Kepecioğlu, I: 48).

Elçiyi karşılayan ve başkente getirmekle görevlendirilen mihmandarlara yeteri kadar para avans verilmiştir. Yiyecek, kira, hayvan yemi gibi zaruri masraflar bunlar tarafından yapılırdı. Yapılan bu masraflar mihmandar tarafından masraf defterine kaydedilirdi. Kanuni zamanında İran'dan gelen elçilik heyetinin mihmandarı yol boyunca yapılan masrafları anlatan büyük bir defter tutmuştur (Turan, 1964). Elçilerin karşılanmalarından sorumlu olan kişilere yaptıkları harcamalarının deftere kaydedilmesi verilen hükümlerde de görülmektedir. 24 Recep 975 (24 Ocak 1568) tarihli şehremînine yazılan hükümde İran'dan gelecek elçinin Edirne'ye varıncaya kadar konaklama ihtiyaçlarında kullanılmak üzere hâssa harcdan yeterli miktarda akçe verilip deftere kaydedilmesi emredilmiştir (7 Numaralı Mühimme Defteri, I: 363).

Bedeli ödenerek alınan malzeme dışında, menzillerde mahalli beyler ihtiyaç maddelerini meblağ ödemedi temin etmişlerdir. Elçinin yanına malzemeleri almak için gönderilen kişilerin güvenilir olması gerekmektedir. Bazı mihmandarlar yapmadıkları harcamaları yapmış gibi gösterip devletten para aldıkları gibi bazıları da halktan malzeme topluyordu. Örneğin İran'dan gelen elçinin giderlerini karşılamak için görevlendirilen kişi, elçi için halktan arpa, buğday, yağ toplamış fakat bunlar elçiye verilmemiştir. Bu

gibi yolsuzlukları engellemek için görevlendirilen kişilerin seçimine çok dikkat edilir ve yaptıkları her harcamayı da deftere yazarak belgelendirmeleri istenmiştir (Mumcu: 78).

5 Safer 976 (30 Temmuz 1568)'de Erzurum Beylerbeyi'ne yazılan hükümde Erzurum Beylerbeyliği'nde, İran elçisi için muhtelif cinslerden ne kadar zahire salınıp toplandığının ve ne kadarının elçiye sarf edilip ne kadarının yolsuzlukla bazı kişiler tarafından yendiğinin ve bu kişilerin kimler olduğunun tespit edilip bildirilmesi konusunda emir gönderilmiştir (7 Numaralı Mühimme Defteri, II: 294-295). Aynı tarihli Karahisar-ı Şarkî kadısına yazılan hükümde ise şark cânibine giden elçi için ahaliden alınan zahire miktarı ile ne kadarının elçiye verilip ne kadarının başkaları tarafından yenildiğinin ve zahire satın alınan kişilere paralarının verilip verilmediğinin bildirilmesi emredilmiştir (7 Numaralı Mühimme Defteri, II: 295) .

3 Muharrem 1037 (14 Eylül 1627) tarihli Boğdan Voyvodası'na yazılan hükümde ise İbrail, İsmail vs. Boğdan'ın Galas İskelesi karşısındaki kasaba ve köylerden bazı kimselerin birer bahane uydurarak sırf kendi işleri için Boğdan'a geçip köylerine konup reâyânın karşılıksız olarak yiyeceklerini aldıkları, kadın ve çocuklarına tecavüz ettikleri bildirildiğinden, Âsitâne-i Saâdet'ten elçilik veya başka bir görevle gönderilenlerin dışında kendi işleri için Boğdan'a geçenlere karşılıksız yiyecek aldırılmaması ve reâyaya zulmettirilmemesi emredilmiştir (83 Numaralı Mühimme Defteri, 2001: 41-42) . 22 Recep 967 (18 Nisan 1560) tarihli Erzurum'a kadar yol üzerinde bulunan bütün sancak beylerine yazılan hükümde de "... ilçi bahânesiyle re'âyâdan ve gayrıden müft [ü] meccânen kimesneden yem [ve] yemek ve sâ'ir nesne alınmaktan ziyâde hazer idesin. Her ne alınursa akçaları ile aldurasın. Şöyle ki, birinüzün taht-ı livâsında bu bahâne ile kimesneden müft yem ve yemek ve sâ'ir nesne alınup te'addi olunduğu istima' oluna, özrinüz makbûl olmaz; neficesi size â'id olur. Ana göre mukayyed olasin" şeklindeki ifadelerle olayın ciddiyeti belirtilmiştir (3 Numaralı Mühimme Defteri, 1993: 440).

16 Ramazân 967 (10 Haziran 1560) tarihli Erzurum beylerbeyi ile Erzincan kadısına yazılan hükümde ise fukaradan pek çok kişinin Erzincan dizdarı olan Ali'den "... ilçi mühimmâtı için cem' olunan zahîre harc olunmayup zâyî olup zulminin nihâyeti yoktur..." şeklinde şikayetçi olduklarından durumun araştırılarak alacaklılar varsa haklarının verilmesi emredilmiştir (3 Numaralı Mühimme Defteri: 540).

Tayinat uygulamasının gerçek nedeni, elçileri misafir statüsünde tutup bütün masraflarını karşılayarak onlar üzerinde kesin bir söz sahibi olmak istenilmesiydi. Böylece hareketleri sıkı bir şekilde kontrol edilebiliyor ve elçinin bağlı olduğu devletle bir savaş çıktığında elçi ve memurları, o ülkedeki Osmanlı tüccarlarının korunması gerekçesiyle gözaltına alınabiliyordu. Gözaltında tutuldukları yer, kendi elçilik binasında olduğu gibi Yedikule'de de olabiliyordu. Elçilerin gözaltında tutulmaları uygulamasına misafiret denilir ve burada da masrafları karşılanmaya devam edilirdi. Bir elçinin bu şekilde gözaltına alınması uygulaması 1786'ya kadar devam etmiştir. 1806'da Fransız elçisinin bu uygulamaya son verilmesi yönündeki girişimleri sonucu uygulama kaldırılmıştır (Dönmez: 12-13).

Osmanlı kendi toprakları içerisinde yaşayan fukaraya bir başka ülkenin vereceği yardım mahiyetindeki girişimleri kendilerini küçük düşürücü bir hareket olarak değerlendirdiğinden sıcak bakmazdı. 17 Şevvâl 975 (15 Nisan 1568) tarihli Piyale Paşa'ya yazılan hükümde Şah adına Kanunî Sultan Süleyman Han'ın ruhu için Osmanlı fukarasına sadaka dağıtmak isteyen İran elçisinin adamına, böyle bir teşebbüste bulunmamaları, şayet paraları varsa bunu kendi ülkelerinin fukarasına dağıtmaları konusunda tembihte bulunulması emredilmiştir (7 Numaralı Mühimme Defteri, II: 51).

Kendi sınırları içerisinde bir toprak ihlali ya da müdahalesi olduğunda ilk olarak ihlali yapan devletin elçisine uyarıda bulunulmuştur. 9 Muharrem 976 (4 Temmuz 1568) tarihli Boğdan voyvodasına gönderilen hükümde Boğdan voyvodasının, Lehliler tarafından ve Akkirman sancak beyi tarafından Boğdan topraklarına tecavüz ve müdahale edildiğine dair gönderdiği mektubun alındığı ve bu hususta hem Südde-i Saâdet'teki Leh elçisinin uyarıldığı, hem de Akkirman Beyi Hasan'a hüküm gönderildiği belirtilmiştir (7 Numaralı Mühimme Defteri, II: 238).

Elçiler, Osmanlı topraklarında yaşayan kendi devletlerinin halkının haklarının savunulması konusunda da çaba sarf etmişlerdir. 23 Muharrem 976 (18 Temmuz 1568) tarihli memâlik-i mahrûsede bulunan tüm bey ve kadılara yazılan hükümde Leh elçisinin arzu haliyle, Osmanlı ülkesinde ölen Leh tüccarlarının veya hizmetkarlarının muhalledâtına beytûmalciler tarafından müdahale edilmeyip muhalledâtın eksiksiz olarak tespit edilerek sicil sûretleri ile kervanbaşalarına teslim edilmesi, kendi

aralarındaki kavgalarının da aynı şekilde kervanbaşı tarafından yatıştırılıp subaşı vs. tarafından müdahale edilmemesi ve ahidnâmeye aykırı iş yapılmaması konusunda emir gönderilmiştir. Aynı tarihli bir başka hükümde ise yine Leh elçisinin arzu haliyle Osmanlı ülkesine gelen Leh tüccarlarından, eskiden beri alına gelenden fazla gümrük alınmaması, atlarına müdahale edilmemesi ve gümrüklerini ödedikten sonra tekrar gümrük talep edilmemesi konusunda emir gönderilmiştir (7 Numaralı Mühimme Defteri, II: 285-286).

Dönemin genel diplomasi uygulamasında olmayıp Osmanlı'ya özgü diğer bir uygulama da; padişah huzuruna çıkarıldıklarında elçilere zorla yer öptürülmesiydi. Bazen bu zoraki uygulamanın şiddet derecesine vardığı da olurdu. Örneğin 1668'de İstanbul'a gelen Rus elçisi, padişahın huzurunda fazla eğilmeyi kabul etmemiş ve getirdiği mektubu padişaha kendisi vermek istemiştir. Bunun üzerine görevliler elçinin ensesinden tutarak başını sert bir şekilde yere çarpmışlardır. IV. Mehmed'in elçinin tavrlarına kızması ve kovulmasını emretmesi üzerine, Sadaret Kaymakamı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa; elçi, tercüman ve başkâtibini tokatlayarak huzurdan kovmuştur (Dönmez: 13).

Gelen her elçi ne maksatla gelirse gelsin elçilik kuralları dâhilinde hareket etmek zorundaydı. 7 Şa'bân 975 (6 Şubat 1568) ve 10 Şa'bân 975 (9 Şubat 1568) tarihli Piyâle Paşa'ya yazılan iki hükümde İran elçisine, münasip bir üslupla alem ve bayrak açmayıp elçilik âdâbına göre hareket etmesi konusunda tembihte bulunulması emredilmiştir (7 Numaralı Mühimme Defteri, I: 397; 401).

Diplomatik birer temsilci olarak atanan elçilerin gittikleri devlette her türlü şaibeden uzak bulunması gerekmektedir. Buldukları devletin iç işlerine karışmak, yıkıcı faaliyetlerde bulunmak ya da bulunanları desteklemek, casusluk yapmak şeklinde o devlete zarar verici faaliyetlerden kaçınmalıdırlar. Daha Selçuklu devleti döneminde Nizamü'l Mülk idarecileri elçilerin bu türlü faaliyetlerine karşı uyanık olmaları konusunda uyarıda bulunmuştur (Köymen, 1999: 68)

Devletlerin birbirlerine elçi göndermeleri bir anlamda karşılıklı olarak iyi niyet beslediklerini göstermektedir. Elçi göndermekten vazgeçmeleri ya da elçi göndermeyi geciktirmeleri karşılıklı ilişkilerde bir takım olumsuzlukların yaşandığını göstermektedir. 8 Rebî'u'l-âhır 975 (12 Ekim 1567)'de Bağdat Beylerbeyi'ne gönderilen hükümde; İran'a gönderilen casustan, Ulyanoğlu'nun İranlılarla haberleştiği, İran şahının Gilan İsyanı'nı bastırmak gerekçesiyle ordu topladığı ve İstanbul'a elçi gönderme işini sonraya bıraktığına dair haberler alınmıştır. Bağdat beylerbeyinin bu haberleri tahkik ettirerek ona göre hareket edip İranlılar'la Ulyanoğlu'nun ittifak ederek saldırma ihtimalini göz önünde bulundurup uyanık olması ve İran hakkında yaptığı tahkikatın neticesi ile kendi durumunu arz etmesi emredilmiştir (7 Numaralı Mühimme Defteri, I: 164-165). 28 Muharrem 973 (25 Ağustos 1565) tarihli Portekiz kralına yazılan nâme-i şerifde iki devlet arasında dostluk tesisi amacıyla gönderilecek Portekiz elçisinin çeşitli sebeplerle gecikmiş olmasının Osmanlı tarafında, Portekiz'in dostluk tesisinden vazgeçtiği şüphesine yol açmaması için bir an önce gönderilmesi gerektiği belirtilmiştir (5 Numaralı Mühimme Defteri, 1994: 31).

### 3. Osmanlı'ya Gelen Elçilerin Kabulü ve Elçi İşlerinin Karşılmasında Bursa'nın Yeri

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren 17. yüzyıla kadar devletler birbirleri nezdinde daimi elçi bulundurmamışlardı. Bir meselenin hallini görüşmek, sulh ve muahede akdi veya devletlerarasındaki dostluk münasebetlerinin kuvvetlendirilmesi amacıyla hediye verilmesi, cülus, zaferi tebrik ve tebliğ için bir devlet ötekine ya bir sefir veya bir heyet göndermiştir (Ali Seydi Bey, 1973: 139). Bir yabancı elçinin beraberindekilerle Osmanlı Devleti'ni ziyaret etmeleri, sultanın iradesi ile gerçekleşmiştir. Elçinin geliş için ilgili hükümdara sultan tarafından ferman şeklinde gönderilen belgede, elçinin beraberinde bulunan kişilerin tam sayısı, Osmanlı topraklarına ayak bastıkları andan itibaren ve İstanbul'daki ikamet edecekleri dönem boyunca faydalanabilecekleri haklar birer birer belirtilmiştir (Ziroviç, 1968: 45).

Osmanlı, uluslararası ilişkilerde ilk defa 17. yüzyılda daimi elçi bulundurmaya başlamıştır. İlk defa elçi (balyos) bulundurma hakkı Venedik ile yapılan 1454 anlaşmasıyla başlamıştır. 15. ve 16. yüzyıllarda hatta 17. yüzyılın ilk çeyreğinde henüz elçilikler kurulmamışken bu işi Çemberlitaş'daki Elçi Hanı (Balyos Hanı) veya Nemçe Hanı diye bilinen han bu amaçla kullanılmıştır (Eyice, 1995: 17). Burası daha sonra Tatar Hanı adıyla anılmıştır. Buraya gelen balyosların işleri daha çok kapitülasyonların çıkarlarını korumak ya da küçük ticari faaliyetlerde bulunmaktır (And, 1970: 20). Elçiliklerin Beyoğlu yakasına yerleşmeleri, 1630-1649 yılları arasında olmuştur (Mantran, 1991: 135). Bu tarihlerde Elçi Hanı

ise Eflâk, Boğdan, Erdel ve Raguza Maslahatgüzarlarına ayrılmıştır. Doğudan Buhara, Hindistan ve özellikle İran'dan gelen geçici elçiler ise, Üsküdar'dan alınıp İstanbul'da kendilerine ayrılan bir konağa yerleştirilmiştir. Elçilerin oturdukları binaların kapılarında yasakçı adı verilen yeniçeriler nöbet tutmuşlardır (And: 21).

İran elçileri genelde Acemioğlanlar Kışlası ve At Meydanı civarındaki evlerde konaklardı. Tam bir serbestlik içinde olduklarından dolayı kaldıkları evleri değiştirme hakları vardı. Aynı şekilde batıdan gelen Hıristiyan elçileri de kendileri ev tutup istedikleri yerde yaşayabiliyorlardı. Yalnız bu hak Alman elçilerine tanınmamıştır. Alman elçileri Çemberlitaş yanındaki elçi hanında ikamet etmiştir. Burası muhafazası kolay ve kontrol altında tutulmaları gereken elçilerin dışarıya çıkmadan ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için her türlü konfora sahipti (TePLY: 257). Bu handa Busbecq sekiz yıl kalmıştır. Burada canı sıkılan elçiler hayvan beslemiş, çiçek yetiştirmiş, seyahatnamelerinde de bu handan sık sık bahsetmişlerdir. Busbecq hayvan ve bitki yetiştirdiği gibi el yazmaları koleksiyonu da yapmıştır (Hammer, 1985: 431).

Gelen elçilerin kim tarafından karşılanacakları önceden tespit edildiği gibi uyarı mahiyetinde zaman zaman görevlilere hükümler de gönderilmiştir. Selh-ı C. 975 (2 Aralık 1567) tarihli yeniçeri ağasına yazılan hükümde İran'dan gelen elçinin Üsküdar'dan İstanbul'a geçişi sırasında yeniçeri ağasının bütün yeniçerilerle tam teçhizatlı olarak iskelede hazır bulunup, elçiyi kendisi için hazırlanan eve götürmesi ve yolda önüne geçmeyip yanında yürümesi emredilmiştir (7 Numaralı Mühimme Defteri, I: 288). Aynı tarihli kapudân paşaya yazılan bir hükümde ise İran'dan gelecek Şahkulu adlı elçi ile adamlarını Üsküdar'dan İstanbul'a geçirmek için dört-beş parça geminin tam tekmil hazırlanması, İstanbul'dan Edirne'ye geleceği zaman kendisine bir süre eşlik edilmesi ve gerekli her türlü ihtiyaçlarının karşılanması emredilmiştir (7 Numaralı Mühimme Defteri, I: 303-304).

Elçiler yol boyunca geçtikleri yerlerin idarecileri tarafından karşılanmış, kendilerine ikramda bulunmuş ve konaklama yerleri hazırlanmıştır. Osmanlı başkentinde devamlı kalan elçi ve işgüderlerin ihtiyaçlarını da yine devlet karşılamıştır (İpşirli, 1995: 9). Mihmandar yalnız elçinin sınırdan İstanbul'a gelişinde değil, Osmanlı topraklarında kaldığı sürece de elçiye yardımcı olmuştur. Bunların rütbesi, elçinin önemine ve temsilcisi olduğu devletin o tarihteki durumuna göre değiştiği gibi elçinin karşılanma ve uğurlanma töreni de bu öneme göre değişmiştir. Venedik Balyosu'na ve Alman İmparatoru elçisine yapılan tören hepsinden daha gösterişli olmuştur (Ricaud, 1999: 143).

Elçinin divana geleceği günü sadrazam tayin ederdi. Elçi önce reisülküttâb efendi ile buluşur ve ilk maruzatını ona bildirirdi. Bu maruzatın müzakere ve kabule uygun olması halinde sadrazamın huzuruna çıkardı. Elçinin önce sadrazam ve sonra padişah tarafından kabulü sadece merasimden ibarettir. Siyasi müzakereler elçilerle reisülküttâb efendi arasında yapılır ve varılan sonuç reisülküttâb tarafından divana arz edilmiştir (Koçu, 1960: 48).

Müslüman ya da Hıristiyan olsun elçilerin İstanbul'a gelişleri, padişah ve vezir-i azam huzurlarına kabulleri merasimle olurdu. Merasim sırasında teşrifata büyük önem verilirdi. Elçilerin ağırlanması sırasında kullanılan sinilerin dahi önemi büyüktür. 20 Recep 975 (20 Ocak 1568) tarihli Piyâle Paşa'ya gönderilen hükümde elçi geldiğinde sofrada vüzerâ önüne konulan gümüş sininin, hazinedarbaşı ve şehremini ile birlikte Hazine'den alınıp Südde-i Saâdet'e gönderilmesi emredilmiştir (7 Numaralı Mühimme Defteri, I: 367).

Kubbealtında yapılan bu törenlerde Osmanlı ihtişamı ve teşrifatı gösterilerek elçiler üzerinde büyük bir etki yapılırdı. Aslında güç gösterisinde bulunmak sadece Osmanlı'nın gelen elçilere gösterdiği bir tutum değildi. Elçi olarak gelen kimselerde geldikleri devletin gücünü göstermek açısından büyük gayret göstermekteydiler. Özellikle 14. ve 15. yüzyıllarda batıdan gelen elçilik heyetleri ile sonraki dönemlerde gelenler arasında bu durumu göstermek açısından büyük farklılıklar görülmektedir. Eskiden elçi heyetinin sayısı ve kullanılan araç sayısı çok azken sonraları korkunç derecede artmıştır. Avusturya'dan gelen Pezzen beş gemi kullanmışken 1669'da Ottingen 42, 1718'de Virmand ise 72 gemi kullanmıştır (TePLY: 253).

Bazen elçiyi karşılamaya giden heyet o kadar abartılırdı ki herkes dört gözle elçinin gelmesini beklerdi. III. Murat zamanında padişahın tahta çıkışını tebrik etmek için gelen İran elçisi Tokmak Hamı karşılayan alay muhteşemdi. Alayda 250 kişilik çavuşların, müteferrikaların, süvarilerin elbiseleri, at ve tuğları göz kamaştırıcıydı. Kaptan Paşa bile otuz gemisiyle Üsküdar iskelesine gelmiş buradan elçiyi

gemiye almış, Kızkulesi'nden 101 pare top atışı yapılmıştır. Bu sırada padişah da av bahanesiyle dışarı çıkmış dönüşü elçinin geleceği güne rastlatılarak elçiye güç gösterisinde bulunulmuştur (Selaniki, I, 1989: 113).

Elçiye yapılan masraflar zamana, elçinin geldiği ülkeye ve görüşülecek konuya göre değişirdi. Görüşülecek konu çok önemliyse elçiye büyük rağbet gösterilir ve memnun etmek için her şey yapılırdı. Eğer elçi olağan ziyaretlerinden birini yapıyorsa adet olduğu üzere ağırlanır fazladan bir şey yapılmazdı. Örneğin Lehistan elçilerine fazla rağbet gösterilmezdi. Saraya ait muhasebe defterlerine bakıldığında Avusturya'ya yapılan elçilik masraflarının Lehistan'a göre çok daha fazla olduğu görülmektedir (Barkan, 1979: 142).

Avrupa'dan gelen elçilerden en çok Alman elçisine rağbet edilirdi. İngiltere, Fransa, İspanya ve Hollanda gibi 16. ve 17. yüzyılın ticari devletlerinin elçileri ise en büyük ilgiyi Osmanlı'dan ticari imtiyazları kopardıkları zaman kendi devletlerinde görüyorlardı (Ricaud, 1999: 99). Avrupa'da söz sahibi olan büyük şirketlerin de elçilik ilişkilerinde önemli bir etkisi olmaktadır. Harebone isimli ilk İngiliz elçisi görevini tamamladıktan sonra ikinci İngiliz elçisi Edward Barton 3800 mil uzaktan İstanbul'a gelmenin ve padişahı selamlamanın sevinciyle 83 pare top attırmıştır. Bu elçiler İngiliz hükümetine elçi gönderilmesi için baskıda bulunan Levant Company isimli İngiliz şirketinin isteği ile geldikleri için masraflarını da bu şirket karşılamıştır (Kurat, 1953: 72).

Elçilere, elçilik görevlilerine, konsoloslara ve konsolosluk görevlilerine sağlanan ayrıcalıklar arasında; şahıs (kişi) dokunulmazlığı, ikametgâh (konut) dokunulmazlığı, ceza ve hukuk davalarında mahalli yargıya bağlı olmamak, yani yargı bağımsızlığı, vergi bağımsızlığı, elçilerin sahip oldukları protokol hakları (bu ayrıcalık konsoloslar içindir), kendi tebaaları üzerinde yargılama hakkına sahip olmaları sayılabilir. Osmanlı'nın yabancı devlet temsilcilerine verdiği imtiyazlardan biri de gümrük bağımsızlığıdır. Buna göre, yabancı devletlerin diplomatik temsilcileri Osmanlı devletinin sınırlarından içeri girerken bütün gümrük resimlerinden ve vergilerinden bağımsız oldukları gibi bu bağımsızlık diplomatik temsilcilerin özel hizmetçilerini de kapsayacak şekilde geniş tutulmuştur (Cin ve Akgündüz, I, 1990: 456-457).

Leh kralının İstanbul'da olan elçisi padişaha arz-ı hâl edip krala gerekli olan bazı ihtiyaçları için 4.000 flori ile Yanko adındaki Ermeni'nin Bursa'ya gönderilip aldığı metadan gümrük alınmaması için hükm-i şerif talep etmiştir. Bunun üzerine kral için alınan 4.000 florilik eşyadan gümrük alınmaması ve bu bahane ile 4.000 florilikten ziyade meta almamalarından ve başkasının metanın gümrük vermemek için metalarına karıştırmalarına izin verilmemesi konusunda Bursa kadılığına 1568'de emir gönderilmiştir (BŞS A 94 186a).

1496'da Rodos Beyleri elçisi Rodos beyleri için satın aldığı kumaşların gümrükten muaf tutulmasını rica etmiş ve padişah da 5.000 gümrük akçesini muaf tutmuştur. Verilen emirde geçecekleri yol üzerinde hükümete müteallik olan gümrükten 5.000 akçe gümrüklerinin alınmamasını ve geçecekleri iskelelerde de kendilerine Bursa mahkemesinden verilen hücceti göstermesi istenmiştir (Kepecioğlu, IV: 70).

Yol harçlığı anlamına gelen harcırah kelimesi, devlet görevlilerinin çeşitli yerlere görevlendirildiklerinde ya da dışardan gelen elçilere yol masraflarını karşılamak üzere verdiği miktarı ifade etmektedir. Bunun araba veya bargir kirası, kayık ücreti, navlun-ı sefine gibi değişik adlarla verildiği teşrifat defterlerindeki kayıtlardan anlaşılmaktadır. Dışardan gelen elçilerin dönüşlerinde de yol boyunca yiyecek, yakacak, at, araba gibi ihtiyaçlarının karşılanması haricinde bir miktar da harcırah verilirdi. 1794 tarihine kadar ikamet elçilerinin de geliş dönüş yol masrafları devlet tarafından karşılanmıştır (Kütükoğlu, 1989: 230-231).

Müslüman devletlerden gelen elçiler diğerlerine nazaran daha sıcak karşılanmıştır. İran'dan gelen elçiler barış zamanlarında padişah dışındaki devlet erkânı tarafından da kabul edilir, onlar adına ziyafetler düzenlenmiştir. 1591'de İran Şahı Abbas'ın yeğeni Haydar Mirza'nın yemekleri her gün saray mutfağından gönderilmiş, padişahın hazinesinden de günlük harçlık verilmiştir. Maiyetinin ve kendisinin her türlü ihtiyacı karşılandığı gibi bayramlarda da çeşitli hediyeler almışlardır (Peçevi, II, 1992: 42).

Özellikle İran'dan gelen elçilere ayrı bir önem verildiği yazılan hükümlerde de görülmektedir. 16 Recep 975 (16 Ocak 1568) tarihli Vezir Piyâle Paşa'ya yazılan hükümde İran'dan gelecek elçi için yapıldığı bildirilen karşılama ve uğurlama hazırlıklarının memnuniyet verici olduğu, konaklama sırasında

adet olduğu üzere kendilerine iki yüz baş şeker ve iki yüz balmumu verilmesi, ayrıca denize açılacak gemilerin sayısının elliden altmışa çıkarılmasına gayret edilmesi emredilmiştir (7 Numaralı Mühimme Defteri, I: 356-357).

17. yüzyılda kalabalık bir heyetle İstanbul'a gelen Avusturya elçisine günlük olarak; 3 öküz, 1 dana, 10 koyun, 40 tavuk, 3 hindi, 10 kaz, 30 güvercin, 150 okka un, 10 okka sebze, 50 kile arpa, 10 kantar saman, 3 araba ot, 110 okka kömür, 1 okka baharat, 150 kuruş da harçlık verilmiştir (Ali Seydi Bey: 142). Elçilik heyetinin memnun edilmesi için her şeyin yapıldığına dair bir örnek 1533'de I. Ferdinand'ın İstanbul'a gönderdiği elçilik heyetinde görülmektedir. Heyete tahsis edilen ihtiyaç listesinde meyhaneden gelen 2 şişe şarap dikkat çekicidir (Akgündüz, 1996: 69). 14 Muharrem 973 (11 Ağustos 1565) tarihli Boğazhisarı dizdarları ile Leh sınırına varıncaya kadar deniz kenarında bulunan kazaların kadılarının ve eminlerine yazılan hükümde ise memleketine dönecek olan Leh elçisine Girit'ten küçük bir gemi dolusu şarap alıp memleketine götürme izni verildiğinden kendisine mani olunmaması, ancak bu bahane ile fazla şarap götürmesine de izin verilmemesi emredilmiştir (5 Numaralı Mühimme Defteri: 17).

Elçilerin ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olarak ilginç uygulamalar da vardır. 13 Muharrem 973 (10 Ağustos 1565) tarihli İstanbul'dan Budun'a, İstanbul'dan Kütahya'ya ve Kütahya'dan Boğdan'a varıncaya kadar yol üzerinde bulunan kazaların kadılarının hitaben yazılan iki hükümde; Beç elçisi Mikel'in adamlarına, bedelini ödemeleri şartıyla yem, yemek ve kılavuz tedarikinde yardımcı olunması, can ve mal güvenliklerinin sağlanması; ancak küffar ülkesine işe yarar at vermek, yasak olduğu için binek olarak kendilerine bargir verilmesi emredilmiştir (5 Numaralı Mühimme Defteri: 15).

Elçilik heyetlerinin büyüklüğü elçinin geldiği ülkeye göre değişirdi. Müslüman ülkelerden gelen elçilik heyetleri Hıristiyan heyetlerine göre daha kalabalık ve renkli olurdu. İran'dan 1560'da gelen elçilik heyetinde 300-400 kişi vardı. Bu heyetin sayısı padişaha çok gelmiş olacak ki elçi ve maiyetindeki kişilerin yola devam etmesini geri kalanın ise Erzurum da kalmasını bildirmişti (Turan: 275).

İran elçisinin günlük masraflarına ilişkin olarak Bursa Kütüğü'ne yansıyan bir belge oldukça ilginçtir. Buna göre İran şahı Nadir Şah tarafından İstanbul'a gönderilen elçinin hizmetçileri, getireceği filler ile hademesinin günlük et, ekmek, pirinç, sadeyağı, arpa, saman, odun için daha önce divan-ı hümayunda çavuşbaşı olan Derviş Mehmet Çelebi mihmandar olarak görevlendirilmiştir. Derviş Mehmet Çelebinin vereceği temessüklerle yapılacak masraflara karşılık buradan alınacak vergilerin takas olunmak üzere burada oturan halktan tedarik olunması 2 Recep 1153 (23 Eylül 1740) tarihli bir fermanla Bursa kadılığına emredilmiştir. Ayrıca burada gerekli olan şeylerin temininde zorluk çekilirse liva ve eyalet dahilindeki diğer kazalardan tedarik edilebileceği bildirilmiştir.

Elçiye ve maiyetine her gün verilecek tayinat şunlardır:

1500 kıyye ekmek, 750 kıyye et, 750 kıyye pirinç, 180 kıyye sadeyağı, 750 kile arpa, 24 kantar saman, 100 çeki odun, 50 kıyye bal, 30 kıyye kahve, 60 tavuk, 400 yumurta, 40 kıyye tuz, 20 kıyye nohut, 60 kıyye piyaz, 60 kıyye sirke, 60 kıyye peynir, 200 kıyye yoğurt, 60 kıyye tütün, 3 kıyye karabiber, 100'er dirhem za'ferân, sakız, zencefil, 150 kıyye şeker, 20 kıyye badem, 20 kıyye kişniş, 20 kıyye fıstık, 10 kıyye nârdenk, 20 kıyye limon suyu, 50 kıyye elma, 60 kıyye süt, 70 kıyye has un, 20 kıyye nişasta, 15 kıyye turşu, 15 kıyye balmumu, 15 kuzu bulunmazsa toklu veyahut koyun eti, 70 kıyye şem-i rügan.

Derviş Mehmet Çelebi'nin maiyetine de şu erzak verilecektir: 50 çift ekmek, 12 kıyye et, 15 kıyye pirinç, 5 kıyye sadeyağı, 12 kıyye şem-i rügan, 4 kantar saman, 12 kile arpa, 2 çeki odun. Hacıhan adlı elçinin 'maiyeti 3000 kişiden ibarettir'<sup>1</sup>. Bu tayinât kâfi gelmediğinden bazılarının 2.500 kıyye ekmek, 186.5 kıyye sadeyağ, 210 kantar saman ilave edilmiştir. 20 Ramazan 1153 (9 Aralık 1740)'da yazılan diğer bir fermanda fillerin Gegbüze (Gebze) karşısındaki Diliskelesi'nden karşıya geçirilemediğinden bunların Lefke üzerinden ve İzmit yoluyla getirilmesi emredilmiştir. Elçinin geri dönüşüyle ilgili olarak Rebiülâhır 1154 (Haziran/Temmuz 1741)'de verilen emirde ise; elçiye Üsküdar'dan hududa kadar her gün 2.587 kıyye ekmek, 772 kıyye pirinç, 752.5 kıyye et, 195 kıyye sadeyağı, 611.5 kile arpa, 256.5 kantar saman, 94.5 yük odun ve diğer erzaklar da aynen verilmek ve değerleri ne ise mihmandardan alacakları temessükler ile tekâliflerinden takas edilmesi istenmiştir (Kepecioğlu, I: 48-49).

مقی اربع بیله لیدیه عبادت

Mısır'dan Bursa'ya gelen Kansu Bey adlı elçiye Bursa'da kaldığı oniki günlük süre içerisinde 28.295 akçelik harcamada bulunulmuş ve bu bedel 1500'de Bursalı halktan salgın yani geçici vergi olarak tahsil edilmiştir (BŞS A 18 176b).

1741'de Şam valisi Abdi Paşazade Vezir Ali Paşa'nın ve İran'dan İstanbul'a gelen elçinin geliş ve dönüşü sırasında Bursa'da kaldığı dört gecelik süre içerisinde yapılan 5.700 kuruşluk masrafın beşte biri olan 1140 kuruşun imdâdiyye-i hazariyye ve seferiyye taksiti olarak 698.5 kuruşu köylülere ve kalan 4560 kuruşluk kısmın da esnafa taksim edilmesi emredilmiştir (BŞS B 166 43a).

Elçiler beraberinde getirdikleri pişkeş adı verilen hediyeleri, kendileri Divan'a gelmeden önce maiyetlerinde bulunan kimseler vasıtasıyla gönderirdi. Bunlar veziriazamın emri üzerine, teşrifatçı tarafından listelendikten sonra, kapı ağası ile padişah tarafına gönderilirdi. Burada pişkeşçi tarafından karşılanan hediyeler, birer kapıcıya verilerek Babüssaade önünde bekletilirdi. Elçinin vezirlerle birlikte huzura girip padişahla görüşmesinin ardından getirilen hediyeler ikişer ikişer Arzodası'nın penceresi önünden geçirilerek padişahın görmesi sağlandıktan sonra hazine hademesine teslim edilirdi (Çalışkan: 22). Elçi saraya gelmeden önce teslim edilen hediyeler Dârüssaâde Ağası'nın misafir odası yanında mermer direkler altına konular ve etrafı çevrilerek muhafaza edilirdi (Alikılıç, 2002: 69).

Osmanlı'ya pişkeş olarak bazen de para gönderilmiştir. Beç kralına 17 Ramazan 975 (16 Mart 1568) tarihli name-i hümayun'da pişkeş olarak Südde-i Saâdet'e gönderdiği paranın (44932 adet kuruş) Beç elçisi tarafından getirilip Hazine-i Âmire'ye teslim olunduğuna ve Beç tarafından ahidnâmeye uyulduğu sürece Osmanlı Devleti tarafından ahidnâmeye aykırı bir iş zuhur etmeyeceği belirtilmiştir (7 Numaralı Mühimme Defteri, III, 1999: 377).

Osmanlı'ya gelen elçilerin getirdikleri hediyelerin ihtişamı ile ilgili olarak 1381'de Devlet Hatunla Yıldırım Beyazıt'ın düğünlerine ilişkin Bursa Kütüğü'nde yer alan kayıt dikkat çekicidir. Anadolu'da olan hakimlere, Mısır, Şam, Halep, Bağdat, Irak ve Acem hükümdarlarına davetnameler gönderilmiştir. Karamanoğlu, Saruhanoğlu ve İsfendiyaroğulları temsilcileri de davetliler arasındadır. Osmanlı hükümetinin ne kadar sancakbeyi varsa hepsinden de saç (hediye)'ler gelmiştir. Bunlar arasında iyi cins atlar, katırlar, develer de vardır. Bursa'nın içerisi dar olduğundan Atıcılar ve şimdiki cezaevinin olduğu yerler, misafirleri ağırlamak için çadırlarla süslenmiştir. Gazi Evranos Bey'in hediyeleri hükümdarların gönderdikleri hediyelerin hepsinden daha değerliydi ve hediyeleri taşıyan 200 köle ve cariyenin hiçbirisinin eli boş değildi. Murat Hüdâvendigâr, Evranos Bey'in getirdiği hediyelerden memnun oldu. Diğer devletlerden gelen elçiler olup bitenler karşısında hayret içinde kalmışlardır (Kepecioğlu, I: 397-398).

Bazen elçiler Osmanlı Devleti'ne ulaşmadan yolculuk şartlarına dayanamayıp bazen de düşman tarafından yakalanarak öldürülürlerdi. Kanuni zamanında Fransa'dan gönderilen elçi Alman İmparatoru V. Karl tarafından yakalanıp hapsedilmişti. Bu olayı duyan Kanuni, imparatora mektup yazarak elçinin serbest bırakılmasını istemiştir (İpşirli: 9). Yine İngiltere'den gelen ilk elçi Harborne İspanya'da yakalanmış fakat sonra kaçmayı başararak İstanbul'a ulaşmıştır (Kurat, 1953: 50).

Osmanlı Devletine misafir gelen elçi heyetlerinin korunması devletin görevidir. Devlet bunların güvenliğini sağlamak için sınırdan girişlerinden çıkışlarına kadar yanlarına yeniçeriler görevlendirirdi. Elçinin korunmasından sorumlu olan bu yeniçerilere yasakçı ismi verilirdi (Akgündüz: 141). Yasakçıların ücretlerinin koruduğu elçi tarafından karşılanması adettendi. Yeniçeri yasakçıları her elçi gelişinde değişik kişiler olurdu. Ama elçi hizmetinden sorumlu olan diğer bir görevli olan çavuşlar değiştirilmez emekli olana kadar bu görevi yaparlardı (Mantran: 137). Bir elçiye dört yeniçeri yasakçısı ve bir çavuş tayin edilirdi. 16. yüzyılda elçi; yasakçılara 50, çavuşa 100 duka yevmiye ve hediyeler vermek zorundaydı (Eyice: 20).

Osmanlı'nın elçi ve maiyetindekiler için endişelenmelerinin bir sebebi de kaçırılarak satılmalarıydı. 2 Safer 976 (27 Temmuz 1568) tarihli Amasya beyine yazılan iki hükümde İran'dan elçi ile birlikte gelen Şahverdi'nin Merzifon'da mallarını gasbetip dokuz gün hapseden ve kendisini başka bir vilayete satmak isteyen Erzurum kullarından Pîri ve Hızır'ın şayet Amasya'ya gelirlerse takip edilerek yakalanıp hapsedilmeleri Şahverdi'nin de mallarının iade edilmesi ve neticenin bildirilerek gelecek emre göre hareket edilmesi emredilmiştir (7 Numaralı Mühimme Defteri, II: 301-302).

21 Şaban 1040 (25 Mart 1631) tarihli iki hükümde ülkesine dönmekte olan Moskov elçisinin İstanbul'dan Kefe'ye, oradan da sınıra varıncaya kadar uğradığı yerlerde kendisine kılavuz ile koruma görevlisi temin edilerek eşya ve erzakına müdahale ettirilmemeksizin emniyet içinde Azak Kalesi'ne ulaştırılması emredilmiştir (85 Numaralı Mühimme Defteri, 2002: 133).

Elçilerin verdikleri bilgiler, yaptıkları ihbarlara göre derhal işlem yapılmakta ve haksızlık yapılıyorsa bunun engellenmesine yönelik önlemler alınmaktaydı. 20 Rebî'u'l-âhır 975 (24 Ekim 1567) tarihli bir hükümde Osmanlı askeri tarafından ahde aykırı olarak bazı yerlerde palanka yapıldığını bildiren İstanbul'daki Beç elçisinin söylediklerinin araştırılması ve Beç topraklarında kale yapmaya kalkışanların engellenmesi emredilmiştir (7 Numaralı Mühimme Defteri, I: 197). 12 Safer 973 (8 Eylül 1565) Cezâyir-i Garb Beylerbeyliği'ne varıncaya kadar yol üzerinde bulunan beylere ve kadırlara yazılan hükümde Fransa elçisinin arzuhal sunarak bazı levendlerin Fransa sınırındaki bazı bölgeleri basarak gemi ve eşya gasp edip esir aldıkları belirtilmiştir. Bölgelerinde bu gibi levend takımı tarafından gasp edildiği ve Fransa'ya ait olduğu kesin olarak belirlenen gemi, eşya, adam ve benzeri şeylerin Fransızlara teslim edilmesi ve kimsenin ahidnâme-i hümayuna aykırı iş yapmasına müsaade edilmemesi emredilmiştir (5 Numaralı Mühimme Defteri: 41). Elçiler tarafından yapılan bazı ihbarların asılsız çıktığı da olmuştur. 15 Zi'l-ka'de 978 (10 Nisan 1571) tarihli Bosna Beyi Sinan Bey'e yazılan hükümde Bosna taraflarında bazı kimselerin alay bayraklarıyla toplanıp Zagreb taraflarına giderek soygun yapıp fesat çıkarttıkları yolunda Beç elçisi tarafından şikâyetle bulunulmuştur. Bunun üzerine yapılan araştırmada böyle bir olayın aslı olmadığına dair Bosna Beyi tarafından gönderilen mektubun alındığı; bundan sonra da anlaşmalara riayet edilmesi ve uygunsuzluklara meydan verilmemesi emredilmiştir (12 Numaralı Mühimme Defteri, I, 1996: 264-265).

İstanbul'daki Fransız elçisi Kont de Şüzelson verdiği bir arzuhâl ile Fransız tüccarlarının Bursa'da aldıkları cild-i erneb (tavşan derisi)'den mütezimlerin her deriden birer para mirf resim isteyerek fazla vergi aldıklarını şikâyet etmiş olduğundan yüzde üç gümrükten başka bir şey talep edilmemesi emredilmiştir (Kepecioğlu, II: 124).

Elçiler devletleri temsilen anlaşmalar yapsalar da son sözü geldikleri devletin başında bulunan idareciler söylemektedir. 18 Muharrem 973 (15 Ağustos 1565) tarihli Tımişvar beylerbeyine verilen hükümde her ne kadar Beç kralı ile Erdel kralı arasındaki anlaşmazlığın sona erdirilmesi için iki taraf askerlerinin geri çekilmesi ve Beç kralının Erdel'den aldığı kaleleri geri vermesi şartları ortaya konulmuş ise de bu şartların kabul edildiğini sadece Beç elçisinin söylediği; bu konuda Beç kralına gönderilen nâme-i hümayuna henüz cevap gelmediği belirtilmiştir. Bu yüzden Beç askerleri yerlerini terk etmeden ve onlardan artık bir zarar gelmeyeceğinden emin olunmadan askerin dağıtılmaması, bu sağlandıktan sonra da kaleler hakkında yapılacak müzakereler sonuçlanıncaya kadar askerlerin, Erdel ile Tımişvar arasında bulunan Mureş nehri kenarında hazır bekletilmesi ve herhangi bir tecavüze karşı uyanık bulunulması emredilmiştir (5 Numaralı Mühimme Defteri: 19).

Osmanlı sınırları içerisinde gelen elçiler ticaret maksadıyla bir girişimde bulunacaklarsa padişaha bildirmektedir. Yukarı canipten gelen elçi İbrahim Han'ın Yenişehir'de develerinden dört katar deveyi satmak istemesi üzerine hüküm-i hümayun talep etmiştir. Elçinin padişaha gönderdiği adamı Ebu'l-Kasım'a bir ferman verilerek develerin değerleri üzerinden sattırıp emir hilâfı kimseye dahl ve taarruz ettirilmemesi 1584'de emredilmiştir (BŞS A 127 193a).

#### 4. SONUÇ

Osmanlı kuruluşundan yıkılışına kadar pek çok devletle diplomatik ilişki kurmuş ve bu ilişkilerin sürdürülmesinde elçilerin önemli bir yeri olmuştur. Osmanlı'nın Avrupa'da sürekli elçilikler açtığı tarihe kadar gönderdiği elçilerin sayısı oldukça azdır. Buna rağmen sahip olduğu jeopolitik konumu itibarıyla Osmanlı'yı askeri, siyasi ve ticari anlamda kendi yanlarına çekebilmek için Avrupalı devletler çok sayı da elçi göndermiştir. Elçilerin kabul edilmişlerini de kapsayan protokol işleriyle uğraşan bir teşrifat dairesinin kurulmuş olması ve burada konulan kurallara uyulması için sarf edilen hassasiyet bu konuya verilen önemi açıkça göstermektedir. Bunun yanında Osmanlı'ya gelen elçilerin devletin iç işlerine karışmaları, yıkıcı faaliyetlerde bulunmaları veya bulunanları desteklemeleri ya da casusluk yaparak devlete zarar verici faaliyetleri engellenmiştir.

Osmanlı diplomatik ilişkilerini günün şartları kadar Türk-İslam geleneği de etkilemiştir. Elçiler, Osmanlı topraklarından girişinden itibaren misafir olarak kabul edilmiş, can ve mal güvenliklerinin korunması için azami gayret gösterilmiştir. Ayrıca tayinat adı verilen bir uygulamayla tüm masrafları devlet tarafından karşılanmıştır. Bu uygulamanın en önemli sebebi elçileri misafir statüsünde tutup onlar üzerinde kesin söz sahibi olmak istenilmesidir. Elçilere gösterilen ilgi elçinin büyük, orta ya da küçük elçi olması kadar temsil ettiği devletin Osmanlı ile ilişkilerine göre de değişmekteydi. Elçi kabullerinin özellikle ulufe dağıtımına denk getirilmesi devletin ihtişamını göstermek açısından bir güç gösterisi olarak kullanılmıştır. Elçiler yol boyunca geçtikleri yerlerin idarecileri tarafından karşılanmış, kendilerine ikramda bulunulmuş ve konaklama yerleri hazırlanmıştır. Sarayın tüm ihtiyaçlarında olduğu gibi elçilerin iâşe temini açısından da coğrafi konumundan dolayı Bursa'nın önemi büyük olmuştur. Bazen de güzergâhları üzerinde olmasından dolayı elçiler Bursa'da ağırlandı. Elçiler için yapılan harcamaların kayıt altına alınmasına ve halkın zarar görmesini engellemeye yönelik olarak önlemler alınmıştır.

## KAYNAKLAR

### Arşiv Belgeleri

*Bursa Şer'iyye Sicilleri (BŞS)*, Ankara Milli Kütüphane, Yazmalar Bölümü.

A 18

A 94

A 127

B 166

### Tetkik Eserler

Akgündüz, A.(1996). *Kanunnameler*, IX. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları.

Ali Seydi Bey. (1973). *Teşrifât ve Teşkilâtımız*, (Haz. Niyazi Ahmet Banoğlu). İstanbul: Tercüman Yayınları.

Alıklıç, D. (2002). *XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifâtı ve Törenleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

And, M. (1970). Elçilikler ve Elçiler. *Hayat Tarih Mecmuası*, 3, 20-25.

Barkan, Ö. L. (1979). İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defteri. *Türk Tarih Kurumu Belgeler Dergisi*, IX/13, 140-142.

*5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566)*. (1994). Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayınları.

Cihan, N. (2002). *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Ayak ve Galebe Divanı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Cin, H., Ahmet A. (1990). *Türk Hukuk Tarihi*, I. İstanbul: Timaş Yayınları.

Çalışkan, F. (1989). *Osmanlı Devleti'nde Teşrifât Kalemi ve Teşrifâtçılık*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dönmez, A. (2006). *Karşılıklı Diplomasiye Geçiş Sürecinde Osmanlı Daimî Elçiliklerinin Avrupa'da Yeniden Tesisi 1832-1841*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Eyice, S. (1995). Elçi Hanı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XI, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 15-18.

Gönlübol, M. (1993). *Uluslararası Politika*. (4. b.). Ankara: Attila Kitabevi.

Hamidullah, M. (1979). *İslam'da Devlet İdaresi*, (terc. K. Kuşçu), Ankara: Nur Dağıtım.

Hammer, J. V. (1985). *Büyük Osmanlı Tarihi*, VI, (Haz. Mümin Çevik, Erol Kılıç), İstanbul: Üçdal Neşriyat.

<http://193.255.138.2/takvim.asp>

İpşirli, M. (1995). Elçi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XI, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 3-15.

Kepecioğlu, K. *Bursa Kütüğü*, I-II, IV, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, No: 4519-4520, 4522.

Koçu, R. E. (1960). *Topkapı Sarayı*. İstanbul: Nurgök Matbaası.

Köymen, M. A. (1999). *Nizâmü'l-Mülk Siyâset-nâme*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kurat, A. N. (1953). *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553-1610)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Kütükoğlu, M. S. (1989). XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Fevkalade Elçilerin Ağırlanması. *Türk Kültürü Araştırmaları*, XXVII/1-2, 199-231.

Mantran, R. (1991). XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda İstanbul'da Gündelik Hayat, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). İstanbul: Eren Yayınları.

Mumcu, A. (1986). *Hukuksal ve Siyasal Karar Organı Olarak Divan-ı Hümayun*. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.

*12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572)*. (1996). I. Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayınları.

Özcan, A. (1982). Fatih'in Teşkilât Kanunnâmesi ve Nizam-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, 33, 7-56.

Peçevi İbrahim Efendi (1999). *Peçevi Tarihi*, II, (Haz. B. Sıtkı Baykal). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ricaut, P. (1999). *Türklerin Siyasi Düsturları*. (Çev. M. Reşat Uzmen). İstanbul: Tercüman Yayınları.

*85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041 (1042)/1630-1631 (1632))*. (2002). Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayınları.

*83 Numaralı Mühimme Defteri (1036-1037/1626-1628)*. (2001). Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayınları.

Selaniki Mustafa Efendi. (1989). *Tarih-i Selaniki 971-1003/1563-1565*, I, (Haz. Mehmet İpşirli), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Teplý, K. (1973). Nemçe İmparatorlarının İstanbul'a Yolladığı Elçi Heyetleri ve Bunların Kültür Tarihi Bakımından Önemli Tarafları, (Çev. Sıtkı Baykal), *Tarih Araştırmaları Dergisi*, VII/12-13, 244-263.

Turan, Ş. (1964). 1560 Tarihinde Anadolu'da Yiyecek Fiyatlarını Gösteren Bir İran Elçilik Masraf Defteri. *A.Ü.D.T.C.F.D.*, XXII/3-4, 273-294.

Uluskan, M. (2004). *Divân-ı Hümayun Çavuşları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

*3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560)*. (1993). Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayınları.

*7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569)*. (1998-1999). I-IV, Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayınları.

Yıldız, H. D. (1986). *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. XII, İstanbul: Çağ Yayınları.

Ziroviç, O. (1968). Yabancı Elçilerin Osmanlı Memleketlerinde Seyahatleri ve Huzura Kabulleri. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, IV, 45-53.